

УДК 069-044.963:070]:355.01(470:477)"2022"

Знищення музейної спадщини російським агресором у 2022 році: за матеріалами мас-медіа

Ігор СКЛЕНАРканд. наук із соц. комунік., доц.
доц. кафедри теорії і практики
журналістикиЛьвівський національний
університету ім. І. Франка
вул. Симоненка 12/4, 79071,
м. Львів, Україна
isklenar@gmail.com

ORCID 0000-0003-2081-2199

© Склена І., 2023

Одним із засобів війни росії проти України є знищення культурних і релігійних пам'яток. Музейна спадщина належить до матеріального культурного надбання українського народу. В статті розглянуто факти знищення й пограбувань музейних установ протягом 2022 року з початку повномасштабної російської агресії. Описано стан деяких музеїв України в зонах бойових дій. В ході дослідження теми зроблено спробу вирішити такі завдання: виділити найрезонансніші приклади пошкоджень та руйнувань російськими окупантами об'єктів музейної спадщини в зазначений період; проаналізувати ці приклади крізь призму статистики, наукових статей і публіцистичних оцінок; розглянути суспільний резонанс, який виник у зв'язку з фактами руйнувань та пограбувань музеїв у зонах бойових дій. Водночас використано такі методи дослідження, як історичний, описовий, контент-аналіз, порівняльний аналіз, статистичний та ін.

Основою пошуку емпіричного матеріалу стали повідомлення Міністерства культури та інформаційної політики України про цільові атаки з боку російського агресора на культурну спадщину України. Оскільки тема медійного висвітлення цих фактів є доволі широкою, ми обрали публікації передусім деяких зарубіжних мас-медіа (дві з них стосувалися перших місяців війни, а одна — 10-го місяця війни), які показують кричущі факти руйнувань і грабувань унікальних музеїв. Стаття одного із найавторитетніших економічних часописів у світі «Forbes» (США), як і матеріал найдавнішого інформантства «Associated Press» (США), були виділені в документальному фільмі «Мистецтво, яке викрали росіяни: історії музейників та сценарії повернення» на «UA: Суспільне». Саме велика аудиторія цих мас-медіа на суспільному рівні відповідно резонує на статистику й огляд поруйнованих і пограбованих музеїв України під час війни. Навіть у польській версії «глянцевого» американського часопису «Vogue» вміщено статтю-огляд про нищення російськими окупантами музейних надбань у перші два місяці повномасштабного вторгнення росії.

Окремо проаналізовано контент документального фільму польського режисера й журналіста Т. Гживачевського «Знищити народ» (лютий 2023 року), який їздив у знищені музейні заклади Харківської, Чернігівської, Київської областей. Розглянуто соціальні проєкти підтримки міжнародною спільнотою культурно-го надбання загалом і музейної справи зокрема.

Ключові слова: культурна спадщина, музей, російські окупанти, стаття, журналіст, видання, сайт.

DESTRUCTION OF MUSEUM HERITAGE BY THE RUSSIAN AGGRESSOR IN 2022: BASED ON MEDIA REPORTS

Ihor Sklenar

PhD in Social Communications, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of
Journalism

Ivan Franko National University of Lviv
12/4, Symonenko St., 79071, Lviv, Ukraine
isklenar@gmail.com
ORCID 0000-0003-2081-2199

One of the means of Russia's war against Ukraine is cultural and religious monuments destruction. Museum heritage belongs to the material cultural heritage of the Ukrainian people. The article examines the facts of the destruction and looting of museum institutions in 2022 since the beginning of full-scale Russian aggression. The article describes the state of some museums in Ukraine in the war zones. In the course of researching the topic, an attempt was made to solve the following tasks: to highlight the most resonant examples of damage and destruction of museum heritage objects by the Russian occupiers during the specified period; to analyse these examples through the prism of statistics, scientific articles, and journalistic assessments; to consider the public outcry that arose in connection with the facts of destruction and looting of museums in the combat zones. The research methods used are historical, descriptive, content analysis, comparative analysis, statistical, etc.

The search for empirical material was based on the reports of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine on targeted attacks on the cultural heritage of Ukraine by the Russian aggressor. Since the topic of media coverage of these facts is quite broad, we have selected publications primarily from some foreign media (two of them related to the first months of the war and one to the 10th month of the war), which show the glaring facts of destruction and looting of unique museums. An article by Forbes, one of the most authoritative economic magazines in the world, and a piece by the oldest news agency in the world, Associated Press (USA), were highlighted in the documentary "Art Stolen by Russians: Stories of Museum Workers and Scenarios for Return" on UA: Suspilne. It is the large audience of these media outlets that respond to the statistics and overview of destroyed and looted museums in Ukraine during the war. Even the Polish version of the "glossy" American magazine Vogue published a review article about the destruction of museum property by the Russian occupiers in the first two months of Russia's full-scale invasion.

The content of the documentary film "Destroy the People" (February 2023) by Polish director and journalist T. Gzywaczewski, who visited the destroyed museums of Kharkiv, Chernihiv, and Kyiv regions, is analysed separately. Social projects of international community support of cultural property, in general, and museum affairs, in particular, were considered.

Keywords: cultural heritage, museum, Russian occupiers, article, journalist, publication, website.

Актуальність проблеми

Новітня російсько-українська війна — це щоденний геноцид у різних його формах стосовно громадян України та їхнього національного надбання. Інформаційний простір із часу повномасштабного вторгнення росії регулярно містить фактологічну інформацію про пошкодження, часткові пошкодження чи руйнування культурних об'єктів в Україні. Тому існують вже документальні проекти та окремі розслідування журналістів, що може стати доказом на потенційних міжнародних трибуналах проти російських воєнних злочинців — не тільки верхівки, а й звичайних виконавців.

Постановка проблеми

За твердженням письменника, публіциста, волонтера з Харкова Сергія Жадана, яке він висловив 30 листопада 2022 року у виступі на засіданні Комітету культури та освіти Європейського парламенту, «...це не лише війна цивілізаційних систем й ідеологічна війна, не лише війна армій і політиків, а це війна культур» (Найденко, 2022). Путін та його злочинне оточення чітко розуміють, що, знищуючи зброєю ідентичність українського народу в культурі, знищують сам народ. Ця проблема є не лише «сухою» статистикою втрат, вона поступово ввійшла в публіцистичний дискурс та публічні виступи політиків, громадських діячів, інтелектуалів. Окрім цього, вона стає предметом наукових пошуків серед культурологів, філософів, релігієзнавців, істориків, політологів, тощо. Аналіз публікацій зарубіжних і загальноукраїнських мас-медіа на тему знищення культурної спадщини України й музейних надбань зокрема в перші місяці війни став би предметом не однієї журналістикознавчої розвідки. У цій статті робимо одну з перших спроб на основі кількох матеріалів у різних мас-медіа і двох документальних фільмів.

Стан вивчення проблеми

У журналістикознавчих студіях із 1991 року тема музейної спадщини України фрагментарно розглядається у численних працях, наприклад, про національні пресові органи в різні історичні періоди, зокрема й в тоталітарній державі (Колісник, 2009). Тему охорони історико-культурного надбання України в сучасній періодиці дослідниця А. Мадей вивчає з 2014 року. В одній зі своїх праць вона навела імена вчених, які вивчають проблему збереження культурного надбання, серед яких Г. Андрес,

М. Богуславський, О. Демиденко, І. Мартиненко, Н. Михайлова, О. Присяжнюк, О. Хлівнюк, Є. Ярошенко та ін. «Цікаве дослідження провела Наталія Кармазіна, проаналізувавши у своїй науковій статті питання охорони історико-культурної спадщини України в дисертаційних дослідженнях початку 2000-их років», — зазначає А. Мадей (2014, с. 129). Провідним акцентом багатьох розвідок є частково байдужість влади різних рівнів до підтримки музейної справи в Україні.

З 2022 року з'являються перші публікації вчених-гумантаріїв на тему руйнації російськими окупаційними військами культурної спадщини в нашій державі. Використавши методи моніторингу й контент-аналізу щодо цього річних наукових збірників і матеріалів конференцій, виділимо основні акценти в знакових публікаціях. Наприклад, автори М. Новосад, С. Білоус, О. Терешкун та Л. Борисевич (2022) аналізували проблему руйнування культурної спадщини України в умовах війни у філософському вимірі й здійснили мистецтвознавчу оцінку втрачених архітектурних споруд, знищених музеїв, театрів, кінотеатрів, бібліотек тощо. Також дослідники переосмислили вартість втрачених культурних надбань, які були занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та були незаконно вивезені російськими окупантами.

У публікаціях збірників за матеріалами конференцій приділяють значну увагу новітнім формам і методам збереження культурної спадщини. Так, авторка І. Передерій (2022) у рамках Міжнародної конференції в Полтаві розглянула тему міжнародного співробітництва в збереженні документної культурної спадщини в умовах збройної агресії РФ проти України. Немало дослідників аналізують тему свідомої руйнації культурних пам'яток України з боку московитської навали в контексті міжнародних правових документів і національних законодавчих актів. Наприклад, учасники Всеукраїнської конференції в Черкасах В. Мойсеєнко, І. Шостка та Н. Тарченко (2022) здійснили аналіз втрачених культурних пам'яток в часі війни крізь призму міжнародного права й конкретних справ. Дослідники названої конференції С. Юрко, В. Миколенко та Ю. Халявка (2022) розглядають засоби відшкодування збитків, завданих культурно-історичній спадщині України внаслідок російсько-української війни. Є також розвідки, присвячені збереженню замків України в умовах воєнних дій (Владимир, 2022).

Невирішені проблеми. Невеличку лепту вклав й автор цих рядків своєю публікацією в одному з наукових видань Польщі. Вона

грунтувалася на повідомленнях офіційних органів влади та загальноукраїнських мас-медіа про такі руйнації в перші три місяці війни (Sklenar, 2022). Водночас статистика руйнувань і грабувань українських музеїв протягом 2022 року зростала, зокрема й на окупованих територіях. Тому перед вченими-журналістикознавцями відкриваються можливості для всебічного аналізу проблеми свідомого знищення музейної спадщини в часі війни та відповідної оцінки цього явища з допомогою філософів, культурологів, релігієзнавців.

Виклад основного матеріалу

Дослідники вважають, що до культурної спадщини належать «... не тільки архітектурні сакральні храми, монастирі, еатри, кінотеатри, музеї, виставкові зали, бібліотеки, громадські будівлі, парки, площі, але й рухомі пам'ятки культового походження: духовні книги, посуд (потир), ікони, фрески, мозаїка, прикраси, які належать до декоративно-прикладного мистецтва, кінофільми, літературні твори, музейні колекції, експонати, твори образотворчого мистецтва, артефакти археологічних знахідок, що відтворюють один з напрямів художньої культури — мистецтво» (Новосад та ін., 2022, с. 64). Більша частина вищеперерахованого надбання українського народу стала усвідомленою ціллю окупантів не тільки в 2022 році. В рамках однієї статті неможливо показати «тяглість традиції» московитського варварства стосовно наших культурних надбань та цінностей, передусім музеїв. Мародерство культурних цінностей з боку московського агресора має і в нашу добу абсолютно системний характер. Після окупації Криму до Ермітажу в Санкт-Петербурзі було злочинно вивезено колекції артефактів «Херсонеса Таврійського», Музею Тавриди в Сімферополі, Історико-культурного музею-заповідника в Керчі. У 2016 р. в Третьяковській галереї на виставці до 200-річчя з дня народження І. Айвазовського експонували 38 робіт, вивезених з Феодосії, які сам художник свого часу передав у спадок рідному місту», — констатувала злочинні дії окупантів дослідниця І. Передерій (2022, с. 281).

У міжнародних правових документах передбачена відповідальність за свідоме руйнування та нищення культурних об'єктів. Як зазначає І. Передерій, згідно зі статтею 1-ю «Конвенції про захист культурних цінностей» (прийнята 14 травня 1954 року в м. Гаага), культурними цінностями у разі збройного конфлікту є: а) цінності, рухомі чи нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу (серед них пам'ятники архітектури,

мистецтва або історії, архітектурні ансамблі історичної або художньої цінності, твори мистецтва, рукописи, книги, наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів та ін.; б) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті (а), такі, як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті (а); в) центри, в яких є значна кількість культурних цінностей, зазначених у пунктах (а) і (б) (Владимир, 2022, с. 29). Після вже пережитого болючого досвіду втрат на культурному полі експерти стверджують, що «Україна має стати ініціатором змін і доповнень до міжнародного законодавства у сфері культури, передусім до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, з метою посилення правової відповідальності та введення в міжнародне право санкційних механізмів, які матимуть правову силу навіть у разі неприєднання держави-агресора до відповідного міжнародного документа» (Новосад та ін., 2022, с. 72).

Кількість пошкоджених, частково пошкоджених і зруйнованих пам'яток української культури з 24 лютого 2022 року почала стрімко зростати. Основним джерелом інформації в медійному просторі про ці руйнування стали пресрелізи Міністерства культури та інформаційної політики України. Станом на 31 березня минулого року внаслідок обстрілів окупантів руйнацій та пошкоджень зазнали 58 об'єктів культурної спадщини. Це пам'ятки архітектури та містобудування, серед них п'ять — це пам'ятки національного значення. Зокрема, постраждали 25 цінних об'єктів історичної забудови — старовинних будівель другої половини ХІХ-початку ХХ ст., а також 10 пам'ятників — меморіальних стел або скульптур, пов'язаних з історичними подіями. Через злочинні дії окупантів пошкоджено 12 музеїв та історико-архітектурних заповідників, 6 театрів і кінотеатрів, 5 бібліотек (*МКІП зафіксовано*, 2022).

З часом ця тема почала набувати міжнародного розголосу, зокрема і в промовах впливових політиків світу. Наприклад, 27 травня 2022 року нищівні дії рашистів супроти української культури було засуджено президентом США Джо Байденом. У новині «Радіо Свобода» наведено слова його промови перед випускниками Військово-морської академії США: путін «... не тільки намагається завладіти Україною, він буквально намагається знищити культуру та самобутність українського народу». «Жорстока, жорстока війна

путіна в Україні. Він ... буквально намагається знищити культуру та самобутність українського народу. Напади на школи! Погові будинки! Лікарні! Музеї! Тут немає іншої цілі, окрім знищення культури» (*Путін намагається знищити*, 2022). З початку квітня 2022 року Український Культурний Фонд започаткував «Мапу культурних втрат», де фіксують місця пошкоджень, часткових пошкоджень чи повністю зруйнованих об'єктів культурної спадщини внаслідок рашистських обстрілів, авіа- й ракетних ударів (*Мапа культурних втрат*, б.д.). Увага редакцій зарубіжних медіа до статистики культурних втрат почала зростати після перших, жорстоких місяців війни, коли ворог уже був відкинутий від столиці й півночі України. В інформаційному просторі сусідньої Польщі тема руйнувань та нищень культурних пам'яток через впливові мас-медіа набула суспільного резонансу й зумовила підтримку нашим закладам культури різного типу з боку державних інституцій і громадських установ. Як пише дослідниця І. Передерій (2022), там діє «Комітет допомоги музеям України, до складу якого увійшли керівники понад 40 польських музеїв. Діяльність Комітету підтримує Міністерство культури Польщі. Спільно вони закуповують матеріали для пакування, консервації й транспортування мистецьких творів та інших експонатів українських музейних закладів. Польські реставратори беруть участь у захисті львівських культурних пам'яток...» (с. 284). Та це далеко не всі приклади польської підтримки в цій ділянці, які в нашій післявоєнній хроніці (сподіваємося на це), будуть висвітлені іншими авторами.

Одним із знакових фільмів у жанрі документалістики про стан наших пам'яток у теперішній війні став документальний фільм польського режисера Т. Гживачевського «Wymazać Naród» («Знищити народ»), який був профінансований Міністерством Культури і Національної Спадщини Польщі. В анотації до фільму наведено найновішу статистику пошкоджень і руйнувань культурної спадщини (у порівнянні із довоєнним станом): «... перед війною існувало понад 5 тис. музеїв, 65 місць історично-культурного значення й близько 170 тис. пам'яток, серед них — 7 об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО. Протягом дев'яти місяців війни Міністерство культури та інформаційної політики зареєструвало понад 800 фактів знищень, вчинених російською армією щодо культурної спадщини України» (*Narodowy Instytut Dziedzictwa*, 2023). Це число, як зазначено в анотації, щодня збільшується й водночас не охоплює цілого спектру знищень. З цього приводу дослідниця М. Новосад та

інші автори наголошують: «Повний підрахунок руйнувань поки оцінити неможливо через бойові дії та відсутність зв'язку з тимчасово непідконтрольними Україні територіями, і неможливо оцінити вартість пошкоджених, зруйнованих культурних об'єктів» (Новосад та ін., 2022, с. 67). Тому акцент творців названого фільму знову чіткий: культурна спадщина України під час війни потребує підтримки й допомоги цивілізованої спільноти.

Режисер і водночас репортер фільму «Wymazać Naród» перебував у різних місцях, де тривали бойові дії і де рашисти свідомо завдали ударів по культурних об'єктах. Один із них — *Музей історії та краєзнавства* — розташований в с. Іванків на Київщині. 26 лютого через атаку російських терористів полум'я охопило будівлю закладу. Тут зберігалися, між іншим, кілька десятків картин відомої художниці Марії Примаченко (1909-1997), картини якої засновані на елементах фольклору та національної естетики, а смисли образів є глибоко філософськими. «Експонати врятував охоронець музею, разом зі своєю дружиною. Музей планується відновити, і гроші на це перерахувала, зокрема, ЮНЕСКО. А врятовані картини експонувалися на виставці в Києві (*і до кінця року у великих обласних центрах* — прим. І. С.) (Мойсеєнко та ін., 2022). Можливо, цей факт зумовив інтерес журналістів світових мас-медіа звернути увагу на знищення регіонального закладу культури. У всіх обраних для аналізу медіаджерелах ця подія не тільки зафіксована, а й доповнена реалістичними світлинами руйнування іванівського музею. В названому документальному фільмі репортер взяв коментар у працівниці закладу, яка, зокрема, показала місце, де згоріли тканинні речі народної художниці Ганни Верес (журналіста супроводжував її онук художниці Юрій) (Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2023). Ці вироби належать до виняткових реліквій ткацтва українського народу, і вони стали ще більш відомими поціновувачам культури на Заході завдяки репортажу про знищенням рашистами музею в Іванкові. Польський журналіст Войцех Делікта у своїй оглядовій статті також описав коротко факт знищення Музею історії та краєзнавства й наголосив на високій оцінці творчості М. Примаченко з боку європейських митців, зокрема художника П. Пікассо. В основу свого матеріалу він узяв звіт ЮНЕСКО з початку квітня 2022 року — про знищення російськими окупантами з 24-го лютого 53-ох об'єктів культурної спадщини (Delikta, 2022).

Журналістка економічного видання «Forbes» Карла Портерфілдс на основі звіту ЮНЕСКО про те, що 152 українські культурні об'єкти

постраждали від російського вторгнення, також подала факт руйнації музею в с. Іванків. Згідно з цим звітом за регіонами України (станом на кінець березня) її огляд містить не тільки цілий список пошкоджених і зруйнованих об'єктів а й десятки світлин, які відображають жахливий стан об'єктів культури після обстрілів з боку рашистів. Серед світлин авторки матеріалу у «Forbes» є й фото зруйнованого православного храму в с. Ясногородка на Київщині та меморіального комплексу «Бабин Яр» у столиці України (Porterfields, С.) — ці та сотні інших пошкоджених і зруйнованих об'єктів культурної спадщини можуть стати темами нових розвідок.

Ще одним місцем болю у фільмі «Wymazać Naród» став *Чернігів*. У сюжеті Т. Гживачевський коротко описав стан православних храмів часів княжої доби, деякі з яких зазнали пошкоджень через обстріли. Польський журналіст узяв інтерв'ю в Тетяни Шишової, яка пережила страшні дні руйнації обласного центру в березні 2022 року. Вона показала зруйновану історичну пам'ятку — будинок, в якому в 1902-1977 роках діяв *Музей українських старожитностей Василя Тарновського*. 11 березня 2022 року під час авіабомбардування Чернігова російські окупанти перетворили пам'ятку на руїни (будівля пережила обстріли більшовиками у 1918-1919 роках, вціліла в Другу світову війну під бомбами німецьких нацистів) (Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2023). Зазнав пошкоджень через обстріли й меморіальний будинок-музей Михайла Коцюбинського у Чернігові. Як пише дослідниця В. Мойсеєнко та інші (2022) автори, «...під час понад 40-денної облоги Чернігова, під обстрілами місцеві музейники не припиняли своєї роботи. У Чернігівському обласному історичному музеї імені Василя Тарновського співробітники весь цей час займалися демонтуванням колекції, під час повітряних тривог даючи прихисток городянам у своєму підвальному приміщенні. ... Музейникам допомагали волонтери — фінансово, або продуктами, ліками та різними необхідними речами. Величезний вклад у справу зробив львівський штаб порятунку культурної спадщини. Допомогали й колеги з Національного заповідника «Гетьманська столиця», Національного художнього музею України» (с. 19).

Щодо досвіду захисту музеїв у інших містах, то дослідниця О. Владимир зазначає: «...для забезпечення можливості евакуації усєї колекції експонатів Музею західного і східного мистецтва, який знаходиться в м. Одеса, волонтерська організація Museum for change, заручившись підтримкою House of Europe, закупила й надала музеям усі пакувальні матеріали, необхідні для збереження

експонатів» (Владимир, 2022, с. 29). І таких прикладів хронікери культурного виживання України з часу раптового для багатьох московитського нападу з усіх боків будуть фіксувати сотнями.

З поміж музеїв на сході України Т. Гживачевський разом із археологом Романом Кравченком відвідав напівзруйнований після рашистських обстрілів, *Історико-археологічний музей-заповідник в с. Верхній Салтів* на Харківщині (Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2023). Названого фахівця, який віддав понад 20 років свого життя збиранню експонатів для цього закладу культури, переповнював відчай від побаченої руїни та знищених речей. Далі маршрут журналіста Т. Гживачевського проліг до с. Сквородинівка Харківської обл. 7 травня новинні стрічки в українському інформаційному просторі облетіла шокуюча новина про знищення ракетним ударом *Літературно-меморіального музею ім. Г. С. Сквороди*. У коментарі польському журналісту працівниця Музею Ганна Ярміш зазначила, що Г. Скворода — елітарна постать, він увійшов в українську літературу як педагог-новатор (Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2023). Акценти і коментарі мас-медіа цивілізованого світу потребують з приводу висвітлення цієї жахливої події окремої розвідки.

В оглядовій статті Г. Архірової «Воєнний злочин: Знищення культури України на промисловому рівні», опублікованій в жовтні 2022 року на сайті «Associated Press», наведено факт від міністра культури та інформполітики України О. Ткаченка про те, що станом на осінь минулого року 40 українських музеїв зазнали грабунку з боку російських окупантів. Збитки від таких дій оцінюють в сотні мільйонів доларів. Після перемоги на полі бою, за словами міністра, треба буде відбудовувати культурне життя України. Коментар чиновника у статті супроводжують слова дружини Президента України Олени Зеленської, висловлені в українському Музеї в Нью-Йорку: «Це війна проти нашої ідентичності» (Archirova, 2022). Фокус уваги авторки матеріалу в «Associated Press» звернено на пограбування краєзнавчого музею в м. Мелітополь Запорізької обл., а саму статтю доповнюють 9 світлин — цінних артефактів з цього закладу, серед них золота діадема провідника гуннів — Аттіли. Журналістка навела свідчення працівника Мелітопольського музею про те, що російські окупанти 24 квітня 2022 року змогли все ж таки знайти, можливо, за чисею інформацією, вже заховані 1700 безцінних речей часів скіфської доби й вивезли їх у невідоме місце. Між іншим, там зберіглося 198 шматків золота, датованих 2400 р. до Р.Х. Унікальність цих артефактів підтвердив науковий співробітник Інституту археології

НАН України Олександр Симоненко. Дослідниця М. Новосад та інші (2022) автори називають такі грабунки з боку окупантів «великою культурною втратою» й зазначають, що колекція скіфського золота — мистецька знахідка, виявлена в 1954 році на скіфському кургані українськими археологами. Спочатку її намагалися вивезти в музей Ермітаж, однак її вдалося зберегти в Україні. «Багата колекція прикрас оздоблена зображеннями звірів з етнічними ознаками скіфського періоду (IV–II ст. до н.е.) та монет із золота, срібла, міді, всі експонати мають високомистецьку та художню цінність (с. 69).

«Мінкульт країни-терориста не відповів до сьогодні на запит української сторони стосовно місцезнаходження артефактів і скіфського золота», — підсумовує ці події в Мелітополі Г. Архірова (Archirova, 2022) в своїй статті.

До опису фактів пограбувань музеїв у запорізькому краї долучився й Степан Пенкалюк (2022) на сайті «Суспільне: Медіа». Він писав: «Зокрема, 13 березня військові російських збройних формувань пограбували музей-заповідник «Садиба Попова», що розташований у місті Василівка». Він подає відомості про те, що з центральних музеїв окупованого півострова Крим готуються вивозити колекції до Росії».

Інше місце пограбунку музеїв в обраному для аналізу матеріалі «Associated Press» стосується окупованого *Маріуполя* — міста, яке хоч і зазнало тисяч людських жертв і було зруйноване, але стало символом нескореності українського народу. Влада України посилалася на цифри, які оприлюднювали окупанти — з кінця березня вони вивезли понад 2 тисячі унікальних експонатів із музеїв Маріуполя до Донецька. Г. Архірова (Archirova, 2022) у своєму огляді наголошує на вкрадених полотнах світової слави місцевого художника Архипа Куїнджі, не менш відомого митця Івана Айвазовського^{*}, а серед інших речей — унікальний рукописний сувій Тори, Євангеліє 1811 року (оригінал з венеційської друкарні для грецької меншини в Маріуполі), понад 200 медалей із музею медальєрного мистецтва Харабета. Факти цих пограбувань у Маріуполі авторка теж достовірно описала.

Слід зазначити, що не всім музейникам під час воєнних дій у великих містах вдалося зберегти свої колекції. Грунтовні публікації й програми на «UA:Суспільне» підтверджують проблему відсутності системної політики на підтримку на всіх рівнях державного му-

* Як зазначають знавці творчості, це картини Архипа Куїнджі — «Червоний захід», «Осінь», «Ельбрус» і картина Івана Айвазовського — «Біля берегів Кавказу».

зейництва («приватні» музеї розраховували завжди самі на себе). Музейники Херсона в перші години вторгнення і вже в умовах окупації намагалися врятувати цінні колекції місцевих закладів культури. Натомість, як подає хронологію подій Степан Пенкалюк (2022) у своїй статті і водночас у розмові з віцедиректором УКУ Мирославом Мариновичем, у травні 2022 року ГРУ повідомило: військові РФ починають вивозити в окупований Крим майно херсонських **музеїв** та мистецькі колекції навчальних закладів. «Крім того, російські військові проводили рейди до помешкань місцевих краєзнавців, колекціонерів і магазинів антикваріату й відбирали все, що становило хоч найменшу художню чи історичну цінність».

У жовтні Генштаб ЗСУ інформував про грабунки херсонських музеїв, **спалювання української літератури та підручників** українською мовою. Інформація про вивезення з Херсона культурних цінностей і перелік того, що планують вкрасти (мовою окупантів — «евакуація»), з'явилася на окупаційних пабліках. Як описує хронологію подій С. Пенкалюк (2022), з моменту окупації й до жовтня минулого року рашисти вивезли з території Херсонщини близько 15 тис. експонатів. «Наприкінці листопада при втечі російські військові повністю вкрали виставкову експозицію з Херсонського краєзнавчого музею, яку в закладі збирали понад сто років. 24 листопада пресслужба Центру національного спротиву повідомила, що росіяни вивезли до окупованого Криму фонди Каховського історичного музею. А вранці 30 листопада обстріляли *Херсонський художній музей імені Олексія Шовкуненка*, який перед цим також пограбували. Викрадали музейні експонати російські окупанти й на **Запоріжжі**.

Як стверджує Анастасія Солод, авторка великого випуску проєкту «COOL'ТУРИМО» за лютий цього року на «UA: Суспільне», адміністрації музеїв не мали чітких інструкцій щодо зберігання та евакуації колекцій на випадок широкомасштабного вторгнення росії. Директорка Херсонського художнього музею ім. О. Шовкуненка Аліна Доценко описала в коментарі для авторів названого фільму весь драматизм у справі порятунку колекцій у перші дні війни та неймовірно складне функціонування закладу в умовах окупації, а влітку — ще й призначення некомпетентної й промосковських поглядів «керівниці». А. Доценко свідчить, що окупанти лише не змогли вивезти з художнього музею тяжкі скульптури з граніту, мармуру, бронзи; не забрали гобелен, який херсонська художниця Ольга Бринцева подарувала закладу в 2021 році (великий, біля 3 метрів,

під назвою «Різдво»). Грабіжники країни-терористки просто не змогли знайти його за стіною в одному з приміщень. Після повернення в зруйнований музей чинна тепер директорка описала свій стан так: «Відчуття, що мене вбили, але не до кінця». Журналістка А. Солод в ході проекту посилається на публікацію однієї з найвпливовіших газет світу «New York Times», що пограбування Херсонського музею — це найбільша крадіжка з музеїв з часів Другої світової війни (Суспільне Культура, 2023).

За підтримки Представництва Європейського Союзу, в рамках соціального проєкту, на сайті «The Village» у восьми матеріалах відображено історії музеїв із різних регіонів України в перші місяці війни, теми зберігання експонатів та можливі шляхи відновлення пошкоджених чи зруйнованих закладів. Автори статей чітко наголошують на тому, що цінність культурних об'єктів вимірюється не тільки стінами, а й людським капіталом. У сюжеті їхніх хронікальних статей лежать відвага й самовідданість керівників і працівників закладів, а також місцевих мешканців заради порятунку культурних цінностей від збройного насильства з боку «рузького мира» (*Соціальний проєкт*, б.д.).

І насамкінець про причини й наслідки руйнувань і грабунків з боку теперішніх послідовників советсько-сталінських методів щодо всього українського. Стисло це коментував у розмові з журналістом С. Пенкалюком громадський діяч і в'язень комуністичних таборів М. Маринович: «... поняття «українська культура» в росіян не існує, за винятком гопака або «хороших украинских песен, которые они очень любят»... Росіяни довго й послідовно працювали над тим, щоб самі українці применшили значення своєї культури й мови. Водночас на державному рівні в Україні небезпеки такого впливу не відстежили, тому зараз ми спокутуємо помилки. **Вони мітять свою територію своїми ідеологічними символами.** Тому це не культурний процес — це ідеологія. ...Щоб не уподібнюватися росіянам, які сприймають культуру й мову насамперед в ідеологічному сенсі, в Україні варто провадити державну політику, що просто має розставляти остережні бар'єри перед впливом Росії» (Пенкалюк, 2022).

Висновки

Наші музейні установи виявилися переважно не готовими до раптового нападу країни-терориста й не мали відповідних засобів та документів для ефективного збереження колекцій від обстрілів

і пограбувань — це показують тези обраних для аналізу публікацій і документальних фільмів із зарубіжних мас-медіа й нашого інформаційного простору. Матеріали в знакових виданнях на Заході про руйнування й пограбування культурної спадщини викликають суспільний резонанс навіть серед впливових лідерів світу. Описані випадки руйнувань і пограбувань українських музеїв під час війни — це лише маленький фрагмент загальної картини злочинів росіян проти культурної спадщини від початку повномасштабного вторгнення росії.

Тому ми втратили, з поміж сотень культурних надбань, через обстріли з боку рашистів десятки музеїв та місць історичної пам'яті в Київській, Чернігівській, Харківській, Херсонській, Запорізькій, Донецькій областях. Як стверджують дослідники цієї теми, у майбутньому воєнні злочинці з Кремля згідно з Гаазькою конвенцією мають понести відповідне покарання.

Перед журналістикознавцями та іншими гуманітаріями відкриваються нові теми для розгляду й аналізу цієї теми в контексті глобалізаційних культурних процесів під час війни, а також для обговорення можливих шляхів реконструкцій та відбудови культурних закладів з допомогою наших дружніх країн цивілізованого світу.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Владимир, О. (2022). Замки та інші об'єкти культурної спадщини у час війни: виклики та загрози. *Соціально-економічні проблеми і держава*, 1(26), 23–36. <https://doi.org/10.33108/sepd2022.01.023>
- Колісник, Ю. (2009). Українська культура в контексті журнальної періодики УРСР 1950–1980 років. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*, 32, 122–144.
- Мадей, А. (2014, 2–3 жовтня). Специфіка висвітлення питань охорони історико-культурного надбання України у сучасній періодиці. В *Журналістика. Філологія. Медіаосвіта* [Матеріали конференції] (с. 129–133). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.
- Мапа культурних втрат*. (б.д.). Український культурний фонд. <https://bit.ly/3k5F1iw>
- МКІП зафіксовано 135 епізодів воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини в Україні*. (2022, 1 квітня). Міністерство культури та інформаційної політики. <https://mkip.gov.ua/news/7021.html>
- Мойсеєнко, В., Шостка, І., & Тарченко, Н. (2022, 20–21 жовтня). Збереження культурної спадщини під час війни: міжнародне право та конкретні справи. В *Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження* [Матеріали конференції] (с. 16–20). Черкаський державний технологічний університет.
- Найденко, Ю. (Ред.). (2022, 1 грудня). «Це війна культур». *Сергій Жадан виступив у Європарламенті*. NV. <https://life.nv.ua/ukr/art/sergiy-zhadan-vistupiv-u->

- yevroparlament-i-po-yasnyv-chomu-rosiyani-znishchuyut-shkoli-universiteti-video-50287987.html
- Новосад, М., Білоус, С., Терешкун, О., & Борисевич, Л. (2022). Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. *Освітній дискурс*, 39(1–3), 62–76.
- Пенкалюк, С. (2022, 10 грудня). «Вони мітять свою територію ідеологічними символами». *Мирослав Маринович про значення культури для росіян і українців*. Суспільне. <https://susplne.media/334268-voni-mitat-svou-teritoriu-ideologicnimi-simvolami-miросlav-marinovic-pro-znacenna-kulturi-dla-rosian-i-ukrainciv/>
- Передерій, І. (2022, 24 листопада). Міжнародне співробітництво у збереженні документної культурної спадщини в умовах збройної агресії РФ проти України. В *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи* [Матеріали конференції] (с. 280–287). Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».
- «Путін намагається знищити культуру українського народу» — президент США. (2022, 28 травня). Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-biden-putin-kultura-ukrayiny/31872573.html>
- Соціальний проєкт. (б.д.). The Village Україна. <https://www.the-village.com.ua/village/culture/museum-at-wartime>
- Суспільне Культура. (2023, 16 лютого). *Мистецтво, яке викрали росіяни: історії музейників та сценарії повернення* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=G04l02gR7fw>
- Юрко, С., Миколенко, В., & Халявка, Ю. (2022, 20–21 жовтня). Засоби відшкодування шкоди культурно-історичній спадщині України внаслідок російсько-української війни. В *Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження* [Матеріали конференції] (с. 21–24). Черкаський державний технологічний університет.
- Archirova, H. (2022, October 9). "War crime": Industrial-scale destruction of Ukraine culture. Associated Press. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-travel-museums-7431f2190d917f44f76dff39b4d5df54>
- Delikta, W. (2022, April 19). Sztuka w ogniu: kultura Ukrainy podczas wojny. *Vogue*. <https://www.vogue.pl/a/sztuka-w-ogniu-kultura-ukrainy-podczas-wojny>
- Narodowy Instytut Dziedzictwa. (2023, February 9). "Wymazać Naród". "Erase the Nation" [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=KUgRbY1k1YI>
- Sklenar, I. (2022). Zabytki kultury i religii jako cel ataków rosyjskich okupantów w Ukrainie — analiza przypadków. *Media i Społeczeństwo*, 17(2), 114–121.

REFERENCES

- Archirova, H. (2022, October 9). "War crime": Industrial-scale destruction of Ukraine culture. Associated Press. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-travel-museums-7431f2190d917f44f76dff39b4d5df54> [in English].
- Delikta, W. (2022, April 19). Sztuka w ogniu: Kultura Ukrainy podczas wojny [Art on Fire: Ukraine's culture during war]. *Vogue*. <https://www.vogue.pl/a/sztuka-w-ogniu-kultura-ukrainy-podczas-wojny> [in Polish].
- Kolisnyk, Yu. (2009). Ukrainська культура в контексті журнальної періодики УРСР 1950–1980 років [Ukrainian culture in the context of magazine periodicals in Ukraine 1950–1980 years]. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 32, 122–144 [in Ukrainian].
- Madei, A. (2014, October 2–3). Spetsyfika vysvitlennia pytan okhorony istoryko-kulturnoho nadbання Ukrainy u suchasniy periodytsi [The specificity of coverage

- of issues of protection of the historical and cultural heritage of Ukraine in modern periodicals]. In *Zhurnalistyka. Filolohiia. Mediaosvita* [Journalism. Philology. Media education] [Proceedings of the Conference] (pp. 129–133). Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University [in Ukrainian].
- Mapa kulturnykh vtrat* [Map of Cultural Losses]. (n.d.). Ukrainian Cultural Fund. <https://bit.ly/3k5F1iw> [in Ukrainian].
- MKIP zafiksuvano 135 epizodiv voiennykh zlochyniv rosiian proty kulturnoi spadshchyny v Ukraini* [The ICRC recorded 135 episodes of war crimes committed by Russians against cultural heritage in Ukraine]. (2022, April 1). Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. <https://mkip.gov.ua/news/7021.html> [in Ukrainian].
- Moiseienko, V., Shostka, I., & Tarchenko, N. (2022, October 20–21). Zberezhennia kulturnoi spadshchyny pid chas viiny: Mizhnarodne pravo ta konkretni spravy [Preservation of Cultural Heritage in Wartime: International Law and Specific Cases]. In *Kulturno-istorychna spadshchyna Ukrainy: Perspektyvy doslidzhennia ta tradytsii zberezhennia* [Cultural and historical heritage of Ukraine: Research perspectives and preservation traditions] [Proceedings of the Conference] (pp. 16–20). Cherkasy State Technological University [in Ukrainian].
- Naidenko, Yu. (Ed.). (2022, December 1). "Tse viina kultur". *Serhii Zhadan vystupyv u Yevroparlamenti* ["This is a war of cultures". Serhii Zhadan spoke in the European Parliament]. NV. <https://life.nv.ua/ukr/art/sergiy-zhadan-vistupiv-u-yevroparlamenti-i-poyasniv-chomu-rosiyani-znishchuyut-shkoli-universiteti-video-50287987.html> [in Ukrainian].
- Narodowy Instytut Dziedzictwa. (2023, February 9). "Wymazać Naród". "Erase the Nation" ["Erase the Nation". "Erase the Nation"] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=KUgRbY1k1YI> [in Ukrainian].
- Novosad, M., Bilous, S., Tereshkun, O., & Borysevych, L. (2022). Ruinuvannia kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny yak problema: Filozofsko- kulturolohichni aspekt [The destruction of Ukraine's cultural heritage at war as a problem: A philosophical and cultural perspective]. *Educational discourse*, 39(1–3), 62–76 [in Ukrainian].
- Penkaliuk, S. (2022, December 10). "Vony mitiat svoiu terytoriiu ideolohichnymy symbolamy". *Myroslav Marynovych pro znachennia kultury dla rosiian i ukraintiv* ["They mark their territory with ideological symbols". Myroslav Marynovich on the importance of culture for Russians and Ukrainians]. Suspilne. <https://suspilne.media/334268-voni-mitat-svou-teritoriu-ideologicnimi-simvolami-miroslav-marinovic-pro-znacenna-kulturi-dla-rosiian-i-ukraintiv/> [in Ukrainian].
- Perederii, I. (2022, November 24). Mizhnarodne spivrobotnytstvo u zberezhenni dokumentnoi kulturnoi spadshchyny v umovakh zbroinoi ahresii rf proty Ukrainy [International cooperation in the preservation of documentary cultural heritage in the conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. In *Dokumentno-informatsiini komunikatsii v umovakh hlobalizatsii: Stan, problemy i perspektyvy* [Document and information communications in the conditions of globalization: State, problems and prospects] [Proceedings of the Conference] (pp. 280–287). National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic" [in Ukrainian].
- "Putin namahaetsia znyshchyty kulturu ukrainskoho narodu" — prezident SShA ["Putin is trying to destroy the culture of the Ukrainian people" — the US president]. (2022, May 28). Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-biden-putin-kultura-ukrayiny/31872573.html> [in Ukrainian].
- Sklenar, I. (2022). Zabytki kultury i religii jako cel ataków rosyjskich okupantów w Ukrainie — analiza przypadków [Monuments of culture and religion as targets of

- attacks by Russian occupiers in Ukraine – case studies]. *Media i Społeczeństwo*, 17(2), 114–121 [in Polish].
- Sotsialnyi proekt [Social project]. (n.d.). The Village Ukraina. <https://www.the-village.com.ua/village/culture/museum-at-wartime> [in Ukrainian].
- Suspilne Kultura. (2023, February 16). *Mystetstvo, yake vykraly rosiiany: Istorii muzeinykiv ta stsenarii povnennia* [Art that was stolen by the Russians: Stories of museum workers and return scenarios] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=G04l02gR7fw> [in Ukrainian].
- Vladymyr, O. (2022). Zamky ta inshi obiekty kulturnoi spadshchyny u chas viiny: vyklyky ta zahrozy [Castles and other objects of cultural heritage during the war: Challenges and threats]. *Socio-Economic Problems and the State*, 1(26), 23–36. <https://doi.org/10.33108/sep2022.01.023> [in Ukrainian].
- Yurko, S. Mykolenko, V., & Khaliavka, Yu. (2022, October 20–21). Zasoby vidshkoduvannia shkody kulturno-istorychnii spadshchyni Ukrainy vnaslidok rosiisko-ukrainskoi viiny [Means of compensation for damage to the cultural and historical heritage of Ukraine as a result of the Russian-Ukrainian war]. In *Kulturno-istorychna spadshchyna Ukrainy: Perspektyvy doslidzhennia ta tradytsii zberezhenia* [Cultural and historical heritage of Ukraine: Research perspectives and preservation traditions] [Proceedings of the Conference] (pp. 21–24). Cherkasy State Technological University [in Ukrainian].